

Povijesno-medicinske refleksije u motivima rođenja Bl. Dj. Marije i Isusa Krista na primjerima iz hrvatske sakralne baštine

Medico-Historical Considerations Relating to the Iconographic Representations of the Birth of the Blessed Virgin Mary and Jesus Christ in the Croatian Sacral Heritage

Ante Škrobonja

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci
51000 Rijeka, Braće Branchetta 20

Sažetak Slijedom bibliografskih izvora i terenskog istraživanja u ovom radu je izdvojeno i s povijesno-medicinskog motrišta komentirano nekoliko primjera ikonografskih prikaza rođenja Bl. Dj. Marije i Isusa Krista. Odabrana djela su dio hrvatske sakralne baštine nastala u razdoblju od XIII. do XVI. stoljeća. Prikaz završava zaključkom da kršćanstvo s pratećom ikonografijom, osim religijskih poruke, uz primjerenu percepciju, vjerniku može pružiti brojna praktična, u ovom slučaju biološka saznanja te dodatno djelovati i u zdravstvenoodgojnom smislu.

Gljučne riječi: Povijest medicine i religije, rođenje, sv. Ana, Bl. Dj. Marija, Isus Krist, sakralno slikarstvo, XIII. - XVI. stoljeće, Hrvatska

Summary On the basis of bibliographic sources and field research, this paper provides medico-historical comments on a few examples of iconographic representations of the births of the Blessed Virgin Mary and Jesus Christ. The selected works are part of the Croatian sacral heritage produced in the period between 13th and 16th century. The conclusion of the overview is that Christianity and its iconography, besides religious message and subject to an appropriate perception, can offer believers numerous practical information (in this case, biological) and have a health education purpose.

Key words: history of medicine and religion, birth, St. Anne, the Blessed Virgin Mary, Jesus Christ, sacral painting, 13th - 16th century, Croatia

Povod ovome prikazu autor nalazi u spoznaji da tradicionalna sakralna likovna umjetnost kao svojevrсни *libri laicorum* često, na osebujan način, anticipira ne samo globalne religijske sadržaje i poruke, već vrlo zorno oslikava i brojne praktične aspekte svakidašnjice. S tog polazišta za ovo istraživanje odabrani su ikonografski prikazi rođenja Bl. Dj. Marije (1-3) i Isusa Krista (1-5) te će biti komentirano na odabranim primjerima iz hrvatske sakralne baštine u razdoblju od XIII. do XVI. stoljeća.

Kao i u prethodnim radovima sa sličnim temama (6-8) i ovoga su puta osnovni podaci crpljeni iz relevantne religijske literature (9-10), dok je drugi dio saznanja skupljen i potvrđen tijekom višegodišnjeg rada na terenu. Iz vlastite fototeke za ovu priliku odabrano je pet karakterističnih fotografija koje na primjeren način korespondiraju s tekстом.

Rođenje Bl. Dj. Marije ili porod sv. Ane

Slijedom kronološkog reda i prikaze poroda i rođenja započet ćemo s opisom poroda sv. Ane, odnosno rođenja Bl. Dj. Marije. Apokrifni roditelji Bl. Dj. Marije sv. Ana i sv. Joakim zacijelo su jedan od najpopularnijih bračnih parova u kršćanskoj tradiciji. Zahvaljujući apokrifnim tekstovima ponajprije Pseudomatijeveu evanđelju (2) i Jakovljevu protoevanđelju (3) kao i prema njima nastalim slikama s pojedinostima kojih nema u kanonskim Evanđeljima, u poštožnom puku zaživjela je nadahnutu priča o dvoje supružnika kojima će tek u podmakloj dobi biti podarena roditeljska sreća.

Sam porod sv. Ane, tj. rođenje Marijino u većini slučajeva se prikazuje u jednostavnim ikonografskim inscenacijama

s dva lika – starijom roditeljom u postelji s novorođenčecom u naručju bez drugih sudionika ili atributa koji bi eksplicitnije upućivali na netom završen porod (1). Kao razmjerno čest primjer takvog prikaza za ovu priliku izabrana je freska što ju je 1474. na južnom zidu crkve sv. Marije na Škrilinah u Bermu kao prvu u nizu prizora iz Marijina života naslikao Vincent iz Kastva (slika 1.) (11). Na toj slici majstor Vincent iz Kastva i njegovi pomoćnici prikazali su sv. Anu kako sjedeći u krevetu prekrivenom bogato nabranim prekrivačem, moli iz molitvenika koji drži u krilu skupa s golim novorođenčecom – malom Marijom. Uz krevet je i jedna od pomoćnica, vjerojatno primalja, koja iscrpljenoj roditelji pruža vrč s napitkom za okrepiti.

Slika 1. Vincent iz Kastva. Rođenje Bogorodice, 1474., freska u crkvi sv. Marije na Škrilinah u Bermu u Istri.

Vrlo rijetko, ali s povijesno-medicinskog motrišta neobično zanimljivo, susrećemo i realistične prikaze postpartalne situacije u domu roditelje uz sudjelovanje određenog broj žena koje se aktivno i nadasve racionalno brinu o roditelji i novorođenčetu. Za ovu prigodu izabrana je prva od četiriju manjih slika s temama iz Marijina života na glavnom oltaru franjevačke crkve na otočiću Košljunu kraj Punta na otoku Krku što ih je naslikao znameniti talijanski renesansni majstor Girolamo da Santa Croce 1535. (slika 2) (12). Premda malog formata i gotovo jedva zamjetna uz ostale slike, izdvojena iz konteksta minijatura s prikazom Marijina rođenja već na prvi pogled plijeni pažnju toplinom kolornog ugođaja i jednostavnošću izraza. Inscenacija je krajnje reducirana, gotovo stilizirana, na ambijent renesansne građanske sobe s velikim natkrivenim krevetom u lijevom dijelu, tipičnim renesansnim prozorom u sredini i rustičnim kaminom u desnom dijelu. Glede događaja koji se prikazuje odmah

Slika 2. Girolamo da Santa Croce. Rođenje Marijino, 1535., ulje na platnu, dio poliptiba na glavnom oltaru crkve Navještenja Marijina na otoku Košljunu kraj Punta na otoku Krku.

je jasno da smo pri kraju tradicionalnog domicilnog poroda. U krevetu se u poluležećem položaju odmara, očito starija iscrpljena roditelja, s rukom na trbuhu i pogledom uperenim prema toliko očekivanom djetetu. Desno su dvije pomoćnice od kojih se jedna sprema okupati novorođenče u kablčić s toplom vodom, a druga uz vatru na kaminu suši i zagrijava netom iskuhane pelene.

Rođenje Isusa Krista

Uz netom spomenut prikaz rođenja Marijina, apsolutno najčešći su prikazi rođenja Isusa Krista. Kanonska Evanđelja (4, 5) tu su vrlo precizna pa su sukladno tomu ikonografija i inscenacija strogo definirane i u funkciji preuzvišenosti teme pri čemu su svi ostali – praktični elementi potpuno nevažni. No, premda znatno rjeđe, postoje i prikazi temeljeni na apokrifima koji uz oficijelne attribute kao što su sv. Josip, vol, magarac, pastiri, tri kralja... u štalicu smještavaju i primalje, odnosno pomoćnice koje s pratećim instrumentarijem (pelene, topla voda, posuda za kupanje), zorno dočaravaju postpartalnu atmosferu skromnog domicilnog poroda (1).

S tri takva zanimljiva primjera iz XIII. stoljeća, koji s povijesno-medicinskog aspekta do sada nisu prikazani, diči se i naša sakralna baština.

Prvi primjer je reljef "Porodjenje i pranje Djeteta" (slika 3.) koji se nalazi na prvom katu zvonika, s unutarnje strane, nasuprot ulazu u katedralu sv. Duje u Splitu. Premda se autor izrijeком ne navodi, slijedom činjenice da su prva dva kata zvonika podignuta sredinom XIII. stoljeća te s ob-

Slika 3. Majstor Radovanova kruga, središta XIII. stoljeća. Porodenje i pranje Djeteta. Zvonik katedrale sv. Duje u Splitu.

zirom na neosporno visok umjetnički doseg, riječ je o djelu majstora Radovanova kruga (13). Prikaz je ikonografski sročćen u izduženoj trodijelnoj ambijentalno nedefiniranoj kompoziciji. Lijevo je Bogorodica, koja kao prava majka, nakon sretno dovršenog poroda uređena leži na postelji pomno prekrivena pokrivačem koji se u stiliziranim naborima prelijeva preko ruba kreveta o čiji je gornji rub ovješena nabrani zastor dijelom pomaknut iza uzglavlja. Zahvaljujući anatomski konfiguriranom ležaju s uzdignutim uzglavljem i jastuku pod glavom, Blažena Djevica je očito u najugodnijem položaju te pružajući ruku prema novorođenčetu Isusu s neskrivenim veseljem očekuje svoje dijete u poput košarice stiliziranoj kolijevci nad kojom vire glave magarca i vola. U središnjem dijelu reljefa uz majku sjedi zamišljen sv. Josip. Desno je zorno prikazana scena u kojoj dvije žene peru malog Isusa u posudi velikog kaleža u koju jedna iz krčaga ulijeva netom zagrijanu vodu. Riječ je najvjerojatnije o dvije apokrifne primalje Zelomi i Salome koje je, prema legendi Simona Metafrasta iz X. stoljeća, sv. Josip doveo iz Betlehema u štalicu kako bi pomogle Mariji pri porodu (1).

Drugi primjer je jedna od 28 izrezbarenih slika u vratnicama iste katedrale što ih je izveo splitski rezbar i slikar Andrija Buvina, a postavljene su na dan sv. Jurja 23. travnja 1214. (slika 4.) (13). Motiv Porodenja prikazan je u tri dija-

Slika 4. Andrija Buvina. Porodenje, 1214, reljef na vratnicama splitske stolne crkve.

gonalno postavljena prizora s time da središnjim dijelom dominira Marija u polusjedećem položaju uzdignute glave i neodređena pogleda. Dok joj je desna ruka položena na koljenu, lijevom pokazuje prema košari s Djetetom koje svojim dahom griju vol i magarac. Uz njih u lijevom gornjem kutu dva pastira pružajući ruke prema novorođenčetu, pozdravljaju malog Isusa. U donjem dijelu slike, dvije pomoćnice kupaju Dijete u velikoj ovalnoj posudi, s time da ga jedna pere rukama, a druga polijeva vodom iz vrča. Sasvim desno, ispod Marije sjedi zamišljen Josip.

Sljedeći primjer na ovu temu je reljefni prikaz Porodenja (slika 5.) na glasovitu Radovanovu portalu katedrale sv. Lovre u Trogiru iz 1240. koje zahvaljujući bogatim dekoracijama s bujnim vegetabilnim motivima, osebujnim alegorijama pojedinih mjeseci, prikazima scena iz lova, likova apostola i svetaca te suptilnim prikazima prizora iz

Slika 5. Radovan. Porodenje, 1240., reljef na portalu katedrale sv. Lovre u Trogiru.

Kristova života, te skladne cjeline i slobodne interpretacije ide u red najboljih ostvarenja europske plastike sredine XIII. stoljeća (14). Porodenje Djeteta je prikazano u obliku svojevrzne dvokatne pozornice s rastvorenim bogato nabranim zastorima smještenim u polukrugu ispunjenom raspevanim alegorijskim motivima, neposredno iznad glavnih vrata katedrale. Na gornjem katu, vrlo slično kao i u splitskom prikazu, Bogorodica leži na raskošnu krevetu, sprema se prihvatiti novorođenog sina koji leži u jaslama, a iz pozadine ga svojim dahom griju tradicionalni stalisti u štalici – magarac i vol. U donjoj etaži lijevo je sv.

Josip u pratnji pastira koji donosi prve darove. Desno se dvije žene pripremaju za kupanje Djeteta s time da ga jedna drži, a druga ulijeva vodu u veliku žaru.

Rasprava

Premda je rođenje Marijino razmjerno rjeđe tretiran motiv u sakralnom slikarstvu XV. i XVI. stoljeća, tj. u doba nastanka naših primjera, pažljivijim pregledom literature i drugih izvora uočava se da je ta tema u konačnici ipak pobudila interes respektabilnog broja, poglavito susjednih talijanskih slikara kao što su primjerice: Bartolomeo Vivarini, Domenico Ghirlandaio, Benozzo Ozzoli i Giovanni da Milano (15). Riječ je o majstorima koji, predosjećajući renesansni duh Toskane što će zavladati idućim stoljećem, klasično koncipiran domicilni porod i prateću postpartalnu atmosferu dočaravaju u raskošnim ambijentima nadopunjavajući ih pritom brojnim novim detaljima i sve bogatijim koloritom.

U naša dva netom prikazana primjera Marijina rođenja, u prvom kao prototipu domaćeg pučkog gotičkog slikarstva, gotovo sramežljivo se pojavljuje jedino Anđeo čuvar, dok je roditelj prepuštena praktički sebi samoj i svojoj vjeri koju nalazi u molitveniku. U drugom primjeru, a riječ je o djelu rasnog talijanskog renesansnog majstora koji dolazi iz humanistički probuđene sredine, aktivna nazočnost dviju pomoćnica koje se znalački brinu o novorođenčetu i roditelji u dodatno uređenom ambijentu, neosporni su odraz novog duha koji se odražava i u renesansi medicinske misli i prakse.

Slijedom ovakvih razmišljanja u dva ranija rada opisana su tri osebujna primjera imaginacije poroda sv. Ane, odnosno Marijina rođenja iz XVI. i XVII. stoljeća koja se nalaze u Krku, Trsatu i Labinu (7-9). No, kako je tu riječ o slikama nastalim nešto kasnije od netom prikazanih, to je i pikto grafija sadržajem i formom u mnogome bogatija. Osebujnost spektakla na potonjim slikama ponekad nadopunjavaju sretan otac Joakim te pomno odabrani sveti i svetiце s anđelima koji natkriljuju radosni događaj. Za pažljivijeg praktičnog promatrača na tim i kasnijim sve rjeđim slikama s tom tematikom svakako najintrigantniji je karakte-

ristični prateći neonatološki inventar kao što su kolijevka, topla voda, povoji, pelene i sl. u kojima možemo prepoznati i potencijalnu zdravstvenoodgojnu poruku.

Ikonografija rođenje Kristova kao jedna od gotovo obaveznih tema u svim kršćanskim crkvama osim motiva iz kanonskih Evanđelja (4, 5), crpila je motive i iz apokrifa, poglavito Pseudomatejeva evanđelja (gl. XIII.) (2) i Jakovljeva pseudoevanđelja (gl. XVIII.-XX) (3). Iako znatno rjeđe, i to pretežno u ranokršćanskoj umjetnosti počevši od V. stoljeća pa sve do Tridentskog koncila, kada se apokrifi praktički napuštaju, ponekad se na slikama ili reljefima krajnje jednostavno prikazuju i praktični perinatalni detalji vezani uz Isusovo rođenje poput kupanja novorođenog Isusa i priprema čistih pelena u koje će ga okupanog poviti primalje Zelomi i Salome (16).

Dva prikaza Isusova rođenja u splitskoj i jedan u trogirskoj katedrali prikazana u ovom radu dio su osebujnih autor-skih opusa koji spadaju u najblistavije primjere cvjetne gotike iz sredine XIII. stoljeća u hrvatskoj umjetnosti.

Budući da sva tri djela pripadaju istom regionalnom i povijesnom okruženju, to je i osnovna ikonografija Isusova rođenja vrlo slična u sva tri primjera. No, dok je u splitskim primjerima riječ o djelu tek majstora Radovanova kruga, odnosno slikara i rezbara Andrije Buvine, koji zastupa tzv. ranoromantičku retardiranu skulptorsku koncepciju bezosjećajnu za prostor i okolinu (13), u trogirskom je neosporni autor sam majstor Radovan. Stoga je i trogirski primjer, za razliku od splitskih, sadržajno znatno bogatiji i profinjeniji u detaljima.

Zaključak

Umjesto daljnje rasprave, kao zaključak ovog fragmentarnog prikaza, temeljenog tek na djeliću neizmerno bogate kršćanske i hrvatske sakralne baštine, možemo se složiti sa spoznajom da ona svojim univerzalnim porukama daleko nadmašuje usko religijske okvire te da uz primjerenu percepciju, vjerniku može pružiti brojna praktična, u ovom slučaju biološka saznanja te dodatno djelovati čak i u zdravstvenoodgojnom smislu.

Literatura

1. FUČIĆ B. Rođenje Bogorodičino, Rođenje Kristovo. U: Badurina A ur. Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990., str. 510-2.
2. Gospel of Pseudo-Matthew; <http://www.gnosis.org/library/psudomat.htm>: pristup 18. 12. 2008.
3. Protoevangelium of James; <http://www.newadvent.org/fathers/0847.htm>: pristup 18. 12. 2008.
4. Novi zavjet. Evanđelje po Mateju, 1,25 i 2,1.
5. Novi zavjet. Evanđelje po Luki, 2,1-7.
6. MOHORVIĆ L. L'opera di Moreschi "La nascita della Madonna" del XVII secolo documento storico-sanitaria sulla condizione del parto. In: Atti del XXXII Congresso nazionale della Società Italiana di storia della medicina. Padova, Trieste, 1985, str. 161-5.
7. ŠKROBONJA A, KONTOŠIĆ I, MUZUR A. Conception and pregnancy in several examples from Croatian sacral patrimony. *European JNL of Obst. & Gyn and Rep Biol* 1999;85:215-7.
8. ŠKROBONJA A, MUZUR A, KONTOŠIĆ I. Birth of St. Mary (St. Anne's parturition) in the light of the medical education. Some examples from Croatian sacral art. *J Perinatal Med* 1999;27:417-22.
9. GLAZIER M, HELWIG M.K. ur. *Suvremena katolička enciklopedija*. Split: Laus; 1998.
10. REBIĆ A. ur. *Opći religijski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002.
11. FUČIĆ B. Vincent iz Kastva. Zagreb / Pazin: Kršćanska sadašnjost, IKD "Juraj Dobrila", 1992., str. 32-3.
12. VALKOVIĆ J. *Conventus Franciscanus Košljun*. Košljun: Franjevački samostan, 1995., str. 7.
13. PRIJATELJ K, GATTIN N. *Splitska katedrala*. Zagreb/Split: Kršćanska sadašnjost, Biblioteka Buvina, 1991., str. 18-25.
14. BATUŠIĆ S. *Umjetnost u slici. Pregled povijesti umjetnosti*. III. izdanje. Zagreb: Matica hrvatska, 1967., str. 135-9.
15. *Birth of Mary*. Web Gallery of art; <http://www.wga.hu/index1.html> : pristup 18. 12. 2008.
16. PETRUCELLI R.J. *Le haut Moyen Age*. U: Lyons A.S., Petrucci R.J. ur. *Histoire illustrée de la médecine*. Paris: Presse de la Renaissance, 1979., str. 282.

Adresa za dopisivanje:

Prof. dr. sc. Ante Škrobonja, dr. med.
 Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci
 51000 Rijeka, Braće Branchetta 20
 e-mail: anteskrobonja@yahoo.com

Primljeno / Received

29. 12. 2008.
 December 29, 2008

Prihvaćeno / Accepted

7. 1. 2009.
 January 7, 2009

Ovaj rad dio je istraživanja u sklopu projekta Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske "Medicinski elementi u sakralnoj tradiciji na području Riječke nadbiskupije" (šifra projekta 062-1012555-0795). Sve fotografije snimio je autor uz ljubaznu dozvolu crkvenih vlasti i mogu biti slobodno objavljene uz ovaj rad.

TRADICIJA KVALITETA POUZDANOST

REZULTATI ISKUSTVA, NAJBOLJE PRAKSE I ZNANJA
www.pliva.hr

